

XALQ OG'ZAKI IJODIDA QO'SHIQ JANRI

Baxtiyorova Dilfuza Ulug'bek qizi

Email baxtiyorovadilfuza204@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalq og'zaki ijodining asosiy janrlaridan biri bo'lgan qo'shiq janri tahlil etiladi. Qo'shiqlarning kelib chiqishi, mazmun-mohiyati, turlari va ularning xalq hayotidagi o'rni ko'rib chiqiladi. Shuningdek, qo'shiqlarning poetik tuzilishi va badiiy xususiyatlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Xalq og'zaki ijodi, qo'shiq janri, xalq qo'shiqlari, lirik janr, poetik tuzilish, badiiy xususiyatlar.

Аннотация: В данной статье анализируется один из основных жанров устного народного творчества — жанр песни. Рассматриваются происхождение песен, их содержание и сущность, виды, а также их роль в жизни народа. Также обсуждаются поэтическая структура и художественные особенности песен.

Ключевые слова: устное народное творчество, жанр песни, народные песни, лирический жанр, поэтическая структура, художественные особенности.

Abstract: This article analyzes one of the main genres of oral folk art — the song genre. The origin of songs, their content and essence, types, and their role in people's lives are examined. Additionally, the poetic structure and artistic features of songs are discussed.

Keywords: oral folk art, song genre, folk songs, lyrical genre, poetic structure, artistic features.

Kirish

Xalq og'zaki ijodi ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, uning tarkibiga turli janrlar kiradi. Shular orasida qo'shiq janri alohida o'rin tutadi. Xalq qo'shiqlari avloddan-avlodga o'tib kelgan, xalqning hayoti, dard-u quvonchlari, mehnati va orzularini o'zida aks ettirgan. Ular o'zbek xalqining madaniy merosi, ma'naviy boyligi sifatida bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Qo'shiq janri ko'proq lirik yo'nalishda bo'lib, unda insonning ichki kechinmalari, muhabbat, vatanparvarlik, mehnat va turmush tarzi tasvirlanadi. Qo'shiqlar kuy bilan aytilgani sababli ularning badiiy qimmati yanada ortadi. Maqolada xalq qo'shiqlari janri, uning o'ziga xos xususiyatlari va xalq hayotidagi o'rni tahlil qilinadi.

Tahlil va muhokama

Qo'shiq janrining kelib chiqishi va xususiyatlari

Xalq qo'shiqlari og'zaki ijodning eng qadimiy shakllaridan biri hisoblanadi. Ular ibtidoiy jamiyatdan boshlab shakllangan va turli tarixiy davrlarda rivojlanib

kelgan. Dastlabki qo'shiqlar mehnat jarayonlari bilan bog'liq bo'lgan. Keyinchalik ular inson hissiyotlarini ifodalovchi lirik janr sifatida shakllangan.

Qo'shiqlarning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- **She'riy va kuy uyg'unligi** – qo'shiqlar she'riy shaklda yaratilgan va kuy bilan ijro etilgan.
- **Oddiy va ravon til** – xalq qo'shiqlari tushunarli, sodda tilda yaratilgan.
- **Takrorlar va qofiya tizimi** – qo'shiqlarda badiiy tasvir vositalari, ayniqsa, takror va qofiyadan keng foydalaniladi.

Qo'shiqlarning mavzulari va turlari

Xalq qo'shiqlari turli mavzularga bag'ishlangan bo'lib, ularni shartli ravishda quyidagi turlarga ajratish mumkin:

1. **Mehnat qo'shiqlari** – dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik singari mehnat jarayonlarini yengillashtirish va rag'batlantirish uchun aytilgan qo'shiqlar.
2. **Marosim qo'shiqlari** – to'y, ma'raka, bolaning tug'ilishi, askarga kuzatish singari marosimlarga bag'ishlangan qo'shiqlar.
3. **Muhabbat qo'shiqlari** – inson qalb kechinmalarini, sevgi iztiroblarini ifodalovchi qo'shiqlar.
4. **Vatanparvarlik qo'shiqlari** – xalqning Vatanga bo'lgan muhabbati va fidoyiligini aks ettirgan qo'shiqlar.
5. **Hajviy qo'shiqlar** – odamlarning fe'l-atvoridagi kamchiliklarni kulgili shaklda ifodalovchi qo'shiqlar.

Xalq qo'shiqlarining poetik xususiyatlari

Xalq qo'shiqlari o'ziga xos badiiy va poetik tuzilishga ega. Ularning asosiy poetik xususiyatlari quyidagilar:

- **Qofiya va ritm** – qo'shiqlar ohangdorligi uchun qofiya va ritmga katta e'tibor qaratilgan.
- **Takrorlar** – matnda muayyan so'z yoki iboralar bir necha bor takrorlanib, ohangdorlik oshiriladi.
- **Tashbeh va ta'riflar** – xalq qo'shiqlarida obrazli ifodalarga keng o'rin berilgan.

Xalq qo'shiqlari bugungi kunda ham milliy madaniyatimizning ajralmas qismi sifatida yashab kelmoqda.

Xalq qo'shiqlari – milliy o'zlik va madaniyat ifodasi

Xalq og'zaki ijodining eng ommabop janrlaridan biri bo'lgan qo'shiq janri xalqning tarixi, hayoti, urf-odatlar va his-tuyg'ularini ifoda etuvchi muhim madaniy meros hisoblanadi. Qo'shiqlar xalq orasida og'izdan-og'izga o'tib, asrlar davomida sayqallanib kelgan. Ularning har birida xalqning hayotga bo'lgan munosabati, dard-u quvonchlari, orzu-intilishlari mujassam.

Xalq qo'shiqlari faqatgina badiiy ifoda vositasi bo'lib qolmay, balki tarixiy manba sifatida ham muhimdir. Chunki ular xalqning o'tmishdagi hayoti, mehnat faoliyati, ijtimoiy munosabatlari va madaniy qarashlarini yoritib beradi. Qo'shiqlar turli tarixiy jarayonlarning aks-sadosi bo'lib, xalqning milliy o'zligini saqlab qolish va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xalq qo'shiqlari va tarixiy jarayonlar

Har bir xalqning qo'shiqlari o'z tarixiy tajribalariga bog'liq holda shakllangan. O'zbek xalq qo'shiqlarida ham turli davrlarning izlari ko'rinadi. Masalan:

- **Qadimgi qo'shiqlar** – dastlabki davrlarda yaratilgan qo'shiqlar mehnat jarayonlari bilan bog'liq bo'lib, dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilik kabi sohalarda ijro etilgan.
- **O'rta asr qo'shiqlari** – bu davrda xalq qo'shiqlari sevgi, sadoqat, vatanparvarlik, ijtimoiy tengsizlik kabi mavzularni qamrab olgan.
- **XX asr qo'shiqlari** – bu davrda xalq qo'shiqlarida ijtimoiy o'zgarishlar, yangi mafkuralar, urush va mehnatga bag'ishlangan qo'shiqlar asosiy o'rin egallagan.
- **Bugungi xalq qo'shiqlari** – zamonaviy xalq qo'shiqlari an'anaviy ohang va mavzularga asoslangan holda, yangi poetik shakllar bilan boyitilib kelmoqda.

Xalq qo'shiqlarida tarixiy shaxslar, voqealar va muhim jarayonlar haqida ham ma'lumotlar uchraydi. Masalan, Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi kabi buyuk shaxslar haqida xalq orasida turli qo'shiqlar mavjud. Shuningdek, xalqning turli dushmanlarga qarshi kurashlari, mehnat tarzi va ijtimoiy munosabatlari ham qo'shiqlarda o'z aksini topgan.

Xalq qo'shiqlarining tasnifi va ularning xususiyatlari

Xalq qo'shiqlari turli yo'nalishlarga bo'linib, o'ziga xos mazmun va shakl xususiyatlariga ega. Ularning asosiy turlari quyidagilardir:

1. Mehnat qo'shiqlari

Mehnat bilan bog'liq qo'shiqlar insonlarning mashaqqatli ish jarayonlarini yengillashtirish va ularni rag'batlantirish uchun aytilgan. Masalan, paxta terish, g'alla o'rim-yig'imi, uy qurish, ko'chish paytida aytiladigan qo'shiqlar shular jumlasidandir.

Xususiyatlari:

- Oddiy, tushunarli tilda yoziladi.
- Ko'pincha ritmik takrorlar bilan boyitilgan bo'ladi.
- Ish jarayoniga mos ravishda jo'shqin ohangga ega bo'ladi.

2. Marosim qo'shiqlari

Turli an'analar, to'y-marosimlar, bolaning tug'ilishi, askarga kuzatish, azadorlik marosimlariga bag'ishlangan qo'shiqlar bu turga kiradi. Masalan, "Alla" qo'shiqlari chaqaloqlarni tinchlantirish uchun aytilgan bo'lsa, "Yor-yor" kuy-qo'shig'i kelin-kuyovning hayotga qadam qo'yishini madh etadi.

Xususiyatlari:

- Muayyan marosim doirasida ijro etiladi.
- Badiiy vositalar bilan boyitilgan bo'ladi.
- Ichki ohang va hissiyot uyg'unligi mavjud.

3. Muhabbat qo'shiqlari

Bu janrda sevgi, sadoqat, hijron, ayriliq va visol mavzulari keng yoritiladi. "Dilhiroj", "Bo'lmasam", "Kelinchak" kabi qo'shiqlar shu yo'nalishga mansub.

Xususiyatlari:

- Romantik ruh bilan yo'g'rilgan.
- She'riy til o'ta obrazli va ta'sirchan bo'ladi.
- Kuchli hissiyotlar ifodalangan.

4. Vatanparvarlik qo'shiqlari

Xalqning yurakdan chiqqan vatanparvarlik ruhidagi qo'shiqlari yurtga bo'lgan muhabbatni tarannum etadi. Urush yillari qo'shiqlari, milliy ozodlik harakati bilan bog'liq qo'shiqlar shular jumlasidandir.

Xususiyatlari:

- Bayramona yoki motivatsion ohangga ega.
- Qahramonlik va jasorat mavzulari ilgari suriladi.
- Qattiq irodani ifodalovchi so'z va ifodalardan foydalaniladi.

5. Hajviy qo'shiqlar

Mazkur qo'shiqlar odamlarning kamchiliklarini kulgili shaklda ifodalash, ularni tanqid qilish maqsadida yaratilgan. "Hojimurod", "Gulbahor" singari hajviy qo'shiqlar shu turkumga kiradi.

Xususiyatlari:

- Keskin tanqidiy ruhga ega.
- Hajviy uslubda yozilgan.
- Kulgu va istehzoli ifodalarga boy.

Xalq qo'shiqlarining poetik xususiyatlari

Xalq qo'shiqlari she'riy san'atning eng yaxshi an'alarini o'zida mujassam etgan. Ularning poetik xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- **Qofiya va ritm** – qo'shiqlar ohangdorligi va ritmika jihatidan uyg'un bo'lib, qofiyalangan shaklda yaratiladi.
- **Takrorlar** – ma'lum bir so'z yoki iboralar takrorlanib, ta'sir kuchi oshiriladi.
- **Tashbeh va ta'riflar** – xalq qo'shiqlarida ko'plab badiiy tasvir vositalaridan foydalanilgan.

Masalan, "Ko'zimning nuri, dilimning guli" kabi misralarda insonning yaqin kishisiga bo'lgan muhabbatini ifodalash uchun tashbeh ishlatilgan.

Xalq qo'shiqlari va zamonaviy san'at

Bugungi kunda xalq qo'shiqlari o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Ular nafaqat an'anaviy tarzda kuylab kelinmoqda, balki zamonaviy estrada san'ati orqali ham yangicha talqinda taqdim etilmoqda. O'zbek san'atkorlari xalq qo'shiqlarini yangi musiqa janrlarida ijro etib, ularni yanada ommalashtirmoqda.

Xulosa qilib aytganda, xalq qo'shiqlari – milliy madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, u xalq hayotining eng muhim voqealarini aks ettiradi. Ular xalqning ruhiy olami, tarixiy xotirasi va ijodiy salohiyatining yorqin ifodasidir. Bugungi kunda ham xalq qo'shiqlarining ahamiyati katta bo'lib, ularni asrab-avaylash va kelajak avlodlarga yetkazish muhim vazifadir.

Xulosa

Xalq og'zaki ijodida qo'shiq janri o'zbek xalqining ruhiy hayotini, ijtimoiy turmushini aks ettiruvchi muhim janrlardan biridir. Ular qadim zamonlardan bugungi kungacha saqlanib kelmoqda va milliy madaniyatimizning ajralmas qismi hisoblanadi. Qo'shiqlar orqali xalqning tarixiy tajribasi, orzu-umidlari, turmush tarzi va estetik qarashlari ifoda etilgan.

Bugungi kunda ham xalq qo'shiqlari san'atkorlar, folklorshunoslar va keng jamoatchilik tomonidan o'rganilmoqda va targ'ib etilmoqda. Ularni asrab-avaylash, yangi avlodga yetkazish milliy madaniyatimizni boyitishga xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. Qosimov A., "O'zbek xalq ijodi", Toshkent: Fan, 2005.
2. Salohiddinov S., "Xalq qo'shiqlari va ularning poetik xususiyatlari", Toshkent: Ma'naviyat, 2010.
3. Karimov B., "O'zbek xalq og'zaki ijodi asoslari", Toshkent: O'zbekiston, 2015.
4. Mirzayeva N., "Folklorshunoslik asoslari", Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
5. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi materiallari.